

5.

Osmadvacátý říjen – revoluce, nebo převrat?

Popud ke státnímu převratu v pondělí 28. října roku 1918 dala zpráva, že Rakousko-Uhersko přijme podmínky amerického prezidenta Wilsona k uzavření příměří. S tím, že by mohlo v Praze toho dne dojít k masovým nepokojům a demonstracím, nepočítali ani ve Vídni, ale dokonce ani v osmatřicetičlenném Národním výboru, vůdčím politickém orgánu české protirakouské opozice, ustaveném českými politickými stranami už 13. července roku 1918.

Lidé si však tuto úžasnou zprávu mylně vysvětlili jako kapitulaci monarchie, což nepřímou potvrdovala i odpověď rakouského ministra zahraničí Andrásyho na Wilsonovu dřívější notu, vyzývající Trojspolek k uzavření míru. V Andrássově odpovědi na uvedenou notu se totiž mimo jiné pravilo, že rakouská vláda slibuje uznání práv Čechoslováků a Jihoslovanů.

Na vývěsní tabuli redakce *Národní politiky*, nacházející se na Václavském náměstí, se už dopoledne objevil červený nápis PŘÍMĚŘÍ, což okamžitě vyvolalo u kolemjdoucích Pražanů rozruch. Zpráva o tom, že je konec války (což nebyla pravda, neboť ta skončila až 11. listopadu 1918 – pozn. aut.), se šířila městem jako blesk.

Vzápětí vyšly rozjásané davy do ulic, všude se vyvěšovaly české vlajky, strhávaly rakouské státní znaky a zamazávaly německé nápisy. Je konec války, je mír a svoboda!

V Praze to zavánělo revolucí a svým způsobem to i revoluce byla, a pokud bychom ji mohli blíže charakterizovat, pak šlo o revoluci národní, a co je neméně důležité – o revoluci nenásilnou, dnes bychom možná řekli sametovou.

To později ve svém díle *Budování státu* potvrzoval i český novinář Ferdinand Peroutka (1895–1978):

„Ovšemže to byla revoluce z toho hlavního a jediného důvodu, že se to stalo proti vůli ovladatelů. Nezáleží na tom, že revoluce musela překonávat jen malý odpor a že proto jen málo vypadá jako boj. Revolucí ovšem ještě nebyla, když Národní výbor přijímal moc.“

Podle Peroutky se státní převrat tedy stal opravdovou revolucí až poté, co byly s Rakouskem přerušeny všechny styky, což ovšem 28. října roku 1918 ještě rozhodně nebylo.

Nebyla to však jen zásluha demonstrujícího davů či předních českých politiků a činovníků Národního výboru, kteří se vzápětí chopili politické iniciativy k usměrnění státního převratu v nenásilnou změnu moci. Jejich protiváhu 28. října stále tvořili

Dne 14. října roku 1918 se rakouským vojákům ještě podařilo v Praze potlačit demonstrace dělníků a studentů, ale o čtrnáct dní později to už bylo jinak.

v Praze především vysocí důstojníci rakouského vojska v čele s pražským vojenským velitelem, polním podmaršálkem Paullem von Kestřankem. Ti mohli proti demonstrujícím Pražanům nasadit ozbrojenou sílu a probíhající státní převrat i s nimi spojené demonstrace utopit v krvi.

Jistou zkušenost totiž už měli za sebou. Před čtrnácti dny (14. října) se v Praze, ale i v Kladně, Písku, Mladé Boleslavi, Plzni, Českých Budějovicích, Brně a dalších městech uskutečnily mohutné demonstrace stávkujícího dělnictva a studentstva. V Praze v jejich čele stála tzv. Socialistická rada, která byla tvořena zástupci dělníků i některých levicových poslanců, ale ta nakonec zůstala osamocena.

Tyto demonstrace se rakouské vládní moci podařilo nasazením policie a vojska ještě téhož dne eliminovat, aniž muselo dojít ke krvavým střetům. Pražské vojenské velitelství tehdy zaznamenalo,

že stačilo, aby vojáci zaujali palebná postavení u kulometů, a demonstranti rázem vystřízlivěli a sami se rozešli nebo přesunuli jinam. Důležité bylo i to, že se Národní výbor od těchto dělnických pouličních bouří distancoval a ponechal vývoji událostí i zásahům rakouské vládní moci volný průběh.

Dne 28. října však pražské vojenské velitelství k podobnému zákroku už naštěstí nemělo odvahu ani potřebný elán, neboť rakouské důstojnictvo nepříjemně zasáhla zpráva o vyhlášeném příměří. Rakouská generalita navíc neměla přehled o tom, co se v Praze děje a kam bude další vývoj v monarchii směřovat.

Řady rakouských důstojníků se také zmocnila poráženecká nálada z prohrané války a zvyšovat vzniklé napětí perzekucními zákroky se mohlo v dalších hodinách a dnech obrátit proti nim, neboť z Vídně neměli zpočátku žádné instrukce o tom, co mají dělat. Proto i díky jejich váhavosti a koneckonců i ochotě vyjednávat s Národním výborem, který se najednou stal hlavním politickým centrem v Praze, došlo k tomu, že předávání moci probíhalo bez vážnějších incidentů, i když o dramatické okamžiky, kdy se všechno mohlo ještě zvrtnout, nebyla nouze.

Čtyřčlenné předsednictvo Národního výboru ve složení Alois Rašín, Jiří Stříbrný, Antonín Švehla a František Soukup, zasedající v Obecním domě, se okamžitě chopilo iniciativy. K nim se připojil i slovenský politik Vavro Šrobár, který byl náhodně v Praze.

Ukázalo se, že Alois Rašín, zastupující nepřítomného předsedu Národního výboru Karla Kramáře, jenž v té době jednal v Ženevě s Edvardem Benešem, byl jako jeden z mála připraven na vznik tak vážné situace. O tom, že státní převrat spontánně probíhá v pražských ulicích, sice nikdo z přítomných nepochy-

boval, ale Rašín byl o uzavření příměří už 27. října večer z Vídně telefonicky informován Vlastimilem Tusarem, který tam pobýval jako emisar Národního výboru. V tu chvíli si Rašín uvědomil, že jakmile tato zpráva vejde ve známost, veřejnost na ni určitě zareaguje. A tak ještě v noci sedl ke stolu a pro každý případ sepsal stručné prohlášení o vzniku Československa.

Mezi členy vedení Národního výboru panovaly především obavy z toho, aby se lidé v pražských ulicích nevymkli kontrole a aby nedošlo k násilnostem nebo rabování. Základním úkolem proto bylo usměrnit davy k jakési „národní veselici“, do ulic vyslat hudební kapely a vše pojmout jako lidovou oslavu konce války.

Nejvýbušnější situace mohla nastat na Václavském náměstí, kam nakonec zamířili vedoucí představitelé Národního výboru s svoláním o ustavení československého státu. V jejich projevech se zároveň zdůrazňovalo, že všechny dosavadní zemské zákony zatím zůstávají v platnosti a shromážděné obyvatelstvo bylo vyzváno k tomu, aby se neuchylovalo k žádným projevům násilí, a to ani vůči představitelům teď již bývalé rakouské státní moci.

Ale ještě před tímto jejich veřejným vystoupením se pánové Rašín, Švehla, Soukup a Stříbrný nechali autodrožkou odvézt na pražské místodržitelství. Tam však zastihli jen viceprezidenta Jana Kosinu, neboť místodržitel, hrabě Max Julius Coudenhove, byl teprve na cestě z Prahy do Vídně, kam ráno odjel, aby zjistil, jak má postupovat.

Místodržitelův zástupce byl naprosto zmaten. O uzavřeném příměří nevěděl, noviny ještě nečetl, a že jsou v pražských ulicích demonstrace oslavující konec války, ho překvapilo. Na oznámení

přítomné delegace, že právě vzniká nový československý stát v čele s Národním výborem, jehož jsou přítomní pánové vedoucími činiteli, odpověděl jen něco v tom smyslu, že sice tuto zprávu bere na vědomí, ale musí ji okamžitě odeslat do Vídně. Bez dalších instrukcí svých nadřízených nemůže nic dělat, teprve až se vrátí Coudenhove, jistě se vše vyřeší. Pánové mohou vzít na vědomí, že on, jako místopředseda zástupce a Čech, se autoritě Národního výboru nehodlá nijak protivit.

Další jednání na místopředsedství už nemělo smysl, a tak se členové vedení Národního výboru nejprve rozhodli vydat do Sněmovní ulice k budově zemského sněmu, kde sídlila Zemská správní komise, vedená starým hrabětem Vojtěchem Schönbornem. Antonín Švehla hraběti zopakoval v podstatě totéž, co předtím bylo oznámeno Kosinovi, a prohlásil, že zemská samospráva přechází pod Národní výbor a že je vše připraveno k vyhlášení československého státu.

Hrabě Schönborn byl tímto oznámením naprosto šokován, protože o uzavřeném příměří a jásajících davech v pražských ulicích nic nevěděl. Celý bledý poděkoval přítomným pánům z Národního výboru za jejich sdělení a doprovodil je ke dveřím, kde všem podal ruku, a prohlásil, že je rozhodnutý dát své síly k dispozici novému státu.

Nakonec se všichni čtyři vedoucí činovníci Národního výboru vydali na Václavské náměstí, kde se už po desáté hodině začaly srocovat obrovské davy jásajících lidí. Tam demonstrantům sdělili, že je vyhlášen samostatný československý stát a nyní bude třeba zachovat rozvahu a zamezit násilnostem, aby nedošlo ke střetům s rakouskou ozbrojenou mocí. V projevech se postupně střídali a poté odjeli do Vodičkovy ulice, kde k lidem opět hovo-

Dne 28. října roku 1918 se po desáté hodině dopoledne na pražském Václavském náměstí začaly sbromažďovat obrovské davy lidí, oslavující nejen konec války, ale i konec Rakouska-Uherska. Tak byla zahájena národní revoluce, která během několika následujících dní smetla vládnoucí monarchistický režim a nastolila samostatný československý stát.

řili a znovu je žádali o zachování pořádku. Všude je doprovázel jásot a bouřlivý potlesk.

Na náladu panující 28. října roku 1918 na Václavském náměstí později vzpomínal jeden z přítomných členů předsednictva Národního výboru František Soukup takto:

„Všechno volalo, všechno jásalo, všechno zpívalo. Lidé si padali do náručí. Matky zdvihaly a celovaly své děti, staří mužové s očima plnými slz si tiskli skráně a spínali ruce k nebesům, jako

by děkovali osudu. Hotové šílenství opojení a radosti lomcovalo všemi těmito nepřehlednými a nekonečnými masami lidu. A jako údery hromu hřmělo nekonečné volání: „Sláva Masarykovi! Sláva republice! Sláva Wilsonovi! Sláva Národnímu výboru! Sláva našim legiím!“

Byly to nezapomenutelné chvíle, kdy se rozhodovalo o nejbližší budoucnosti převratu. Ale členové vedení Národního výboru měli v jedné věci jasný názor a také ho lidem na Václavském náměstí řekli. Jen žádné rabování, žádné pogromy, jinak se vše změní v chaos a pak by mohlo být zle. Nesmí se dát žádná záminka k vojenskému zásahu, je to životně důležité! Vzniká československý stát, moc přebírá Národní výbor, o zachování pořádku se postarají Sokolové, čeští námořníci a vojáci, kteří již v Praze začali opouštět vojenské posádky – první oddíly této domobrany se u Obecního domu už formují a hlavní jejich shromaždiště je na Žofíně.

Nemluvili do větru. V té době se už Národní výbor stal organizačním a koordinačním centrem převratu a získal pod kontrolu správu Válečného obilního úřadu, důležitou komoditu v zásobování armády i obyvatelstva.

Také z místodržitelství všichni odjížděli spokojeni. Viceprezident Kosina sice prohlásil, že Vídeň požádá o instrukce, ale jako Čech se nehodlá autoritě Národního výboru nijak vzpírat.

Ale to nejdůležitější se odehrálo na Malé Straně v budově velitelství pražského armádního sboru, kde rostlo napětí. Dorazily sem první zprávy o srocování davů, ale i o napadání rakouských důstojníků v ulicích. Zatím však vládla nerozhodnost, zda proti demonstrujícím Pražanům vojensky zasáhnout.

Rozhodnutí bylo v rukou pražského vojenského velitele, polního podmaršálka Paula von Kestřanka a jeho zástupce, velitele pražské posádky Eduarda Znanantonioho. Ti však měli na desátou hodinu sjednanou předem avizovanou schůzku s delegací Národního výboru, a tak zatím vyčkávali, jak toto jednání dopadne.

Z Vídně dosud nedorazily žádné rozkazy, jak mají konat v případě, že by došlo v Praze k nepokojům, ale oba generálové byli přesvědčeni o tom, že nelze připustit anarchii, která by se vymkla kontrole. Pokud by se demonstrace zvrhly v násilnosti jakéhokoli druhu, generál Kestřanek byl k zachování pořádku připraven vyslat do ulic vojsko a vyhlásit stanné právo. Však už se někteří důstojníci nechali slyšet, že to, co se v Praze děje, je revoluce, které se musí zabránit!

Ale oba velící generálové byli stále na vážkách. Mají skutečně převzít osobní odpovědnost za mocenský zákrok bez jakýchkoli instrukcí od vídeňské vlády nebo ministerstva války? Už dlouho se mluví o tom, že monarchie padne a vzniknou nové státy. Češi o ten svůj už usilují dlouho a jejich chvíle zřejmě teď přišla. Má cenu stavět se jim na branný odpor, když je válka prohraná, nebo mají zůstat věrni přísaze císaři a monarchii a protirakouské demonstrace v Praze potlačit?

Na toto dilema zatím ani jeden z nich neznal odpověď, a tak alespoň nařídili v pražských posádkách pohotovost. Cožpak o to, na důstojnický sbor se snad dalo spolehnout, ale co mužstvo? Budou vojáci ochotni poslechnout rozkazy k ostrému zákroku proti demonstrantům, když i mezi nimi už vešlo ve známost uzavření příměří, které pro ně znamená, že je válka u konce? A co četnictvo? Jak to, že nikde není vidět?